

Shaul Duke. **The stratifying trade union: The case of ethnic and gender inequality in Palestine, 1920–1948.** Palgrave Macmillan. 2017. 329 pages

עמי וטורי*

הספר *The Stratifying Trade Union* הוא למעשה ניסיון לערוך סקירה מקיפה של עולות ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל בתקופת המנדט ולשים אותה בתוך מסגרת תאורטית כללית. ארגון ההסתדרות תמיד היה מובחן מאוד הן מארגוני העובדים שאפיינו ועודם מאפיינם את מדינות צפון אירופה ומערב אירופה, שרובם ענפיים ומחזיקים באידאולוגיה קומוניסטית או סוציאל-דמוקרטית, והן מארגוני העובדים הממוקדים יותר במטרות איגוד מקצועיות צרות – תכונה שנהוג לייחס, לא כל כך בצדק, לרבים מארגוני העובדים בארצות הברית.

ההסתדרות אכן הייתה יוצאת דופן: מסגרת על למפלגות, ספק של שירותי רווחה במקום המדינה או השלטון המנדטורי שלא סיפקו שירותים כאלה או שמיעטו בכך, וגם גוף שלקח על עצמו להשיג עבודה ליהודים, להתוות את שכרם ואת תנאי עבודתם ולדבר בשמם. אולם אם בשנות החמישים והשישים, ואפילו בשנות השבעים והשמונים המוקדמות, הכתיבה בעברית בכלל והכתיבה על ההסתדרות בפרט נטו לחגוג את השנות הזאת ולראות בה עדות להישג דרמטי של החברה היהודית ושל העובדים היהודים – הישג העולה על הישגי מעמד העובדים באירופה ובוודאי בארצות הברית – מאז שנות השמונים והתשעים השתנתה המגמה בכתיבה בעברית ובאנגלית הודות לחוקרים דוגמת מיכאל שלו, לב גרינברג, זכארי לוקמן ועוד. דברים שקודם לכן נכתבו כמעט אך ורק בפרסומים של תנועת מצפן החלו להופיע בכתיבה אקדמית שמשקלה הולך וגדל. ההסתדרות החלה להיות מוצגת כארגון שייצגו העובדים בתוכו לקוי או מסורס באופן מהותי ולמעשה הוא אינו ארגון עובדים. היא תוארה כגוף שהאינטרסים של מעמד העובדים רחוקים מלהיות השיקול המרכזי בהתנהלותו, כארגון מפלה, גזעני לעיתים ולאומני במידה רבה. ביקורת זו הייתה שונה מהביקורת השכיחה עד אז, שייחסה להסתדרות נטייה לביורוקרטיה ולשחיתות אך ראתה בהן תוצר צפוי (גם אם מצער) בגוף גדול, שכגודל הישגיו כך גודל בעיותיו – ובכך "נרמלה" את ההסתדרות ועשתה אותה לישות הראויה לשבחים ולביקורת מהסוג שהיה אפשר לייחס לארגוני עובדים סוציאל-דמוקרטיים באירופה.

הספר סוקר שלוש אפליות שאפיינו את ההסתדרות: האפליה הלאומית כלפי ערבים – עד 1960 לא יכלו ערבים להצטרף אל הארגון, זכו רק לעיתים נדירות לשיתוף פעולה במסגרת מאבק מעמדי, ולרוב יחסו של הארגון כלפיהם התבטא בעימות ישיר על מקומות עבודה ובדרישות לתנאי שכר ועבודה מועדפים ליהודים; האפליה כלפי תימנים – ביטוי לאפליה פנים-ארגונית על רקע השתייכות אתנית ותרבותית; והאפליה המגדרית כלפי נשים אשכנזיות. התיאור בדרך כלל מקיף, גם אם לא מקורי במיוחד. יש אמנם טעות

* ד"ר עמי וטורי, החוג לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה

בהצגת ההסתדרות כגוף שהיה בעל משקל ועוצמה בשנות העשרים והשלושים המוקדמות, שנים שבהן מנה הארגון רק כ-20,000 חברים, שהיו אמנם חלק ניכר מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת (כ-20%) אך מיעוט קטן בכלל כוח העבודה בארץ ישראל, שרובו הורכב מפלסטינים. אך טעות זו אינה גורעת מיסודיות הטקסט.

המחבר מדייק בתיאורו את החברה המנדטורית, וכן את ישראל של שנות השישים, כחברות לא־שוויוניות למרות עוצמת ההסתדרות. הוא מספק הסבר משכנע לכך שתופעת "הסטנדרטיזציה", כלומר האחדתו של השכר בתוך המקצועות, לא התרחשה בפלשתינה־א"י המנדטורית ובישראל. הוא ממעט להתייחס לנושא אחר, והוא ההשפעה הפוליטית של ארגוני עובדים על ממשלות בכיוון של מדינת רווחה. הסוגיה מוזכרת בחטיבת המבוא של הספר, אך בהקשר של ההסתדרות אין הסבר של ממש. גם אם נקבל את ההנחה כי ההסתדרות העדיפה שמדינת הרווחה תופעל דרכה ולא דרך המדינה – תופעה שקיימת במידה מסוימת במדינות אחרות, למשל לגבי ניהול קרנות דמי האבטלה ותאונות העבודה בשוודיה ולגבי ניהול קרנות דמי האבטלה בדנמרק ובפינלנד – לא ברור מדוע מדינת הרווחה בישראל הייתה דלה כל כך. כידוע, עד סוף שנות השישים לא היה בישראל ביטוח אבטלה, עד אמצע שנות השבעים לא היו בה קצבאות ילדים אוניברסליות, חינוך תיכוני חינם לא היה קיים עד לאמצע שנות השבעים, ומנגנון השלמת הכנסה נעדר ממנה עד שנות השמונים.

עם זאת, מאחר שהספר ממוקד בתקופת המנדט, אין זה כשל משמעותי. כך גם לגבי היעדרה של התייחסות להשפעת ארגוני העובדים על חלוקת ההכנסה בין בעלי ההון לשכבות הניהול, שכן בתקופת המנדט מרבית בעלי ההון הפרטי היו בעלי עסקים קטנים או קטנים מאוד, ורוב המעסיקים הגדולים היו חברות ורשויות של ממשלת המנדט או גופים הקשורים בהסתדרות הציונית. הדבר היה עתיד להשתנות בישראל, אך זה כאמור חורג מתחומי התקופה המסוקרת. ובכל זאת ראוי היה להזכיר מרכיב חשוב זה בחלק המבוא, והתייחסות כזאת חסרה.

חסרה גם התייחסות ברורה יותר לכך שההסתדרות לא הייתה איגוד. כאשר לאיגודים ברמת הענף או המקצוע אין כל השפעה פורמלית על הנהגת הארגון, וודאי שאינם בוחרים אותה, ניטל מהם המרכיב המהותי ביותר של ארגון עובדים: ייצוג העובדים ויכולתם לבחור ולהיבחר לייצוג כזה על בסיס מקום עבודה, מקצוע או ענף. יש מעט מאוד דוגמאות לגופים שנחשבו לארגון עובדים, או התיימרו להיות כאלה, וחסרו את המרכיב הזה. זוהי גם נקודה חשובה בביקורתו של לב גרינברג על ההסתדרות, ובלעדיה קשה לשפוט את ההסתדרות לפי הפרמטרים המקובלים המשרטטים אותה כארגון מפלה עקב אינטרסים סותרים בתוך מעמד העובדים. היו אכן אינטרסים כאלה, והם יכולים להסביר חלק מהאפליה, אבל היה גם היגיון רב בפעולת איגוד מקצועית סולידרית. ההסתדרות, שפעלה להגדס חזון מסוים של מדינת לאום מתיישב, עשתה זאת בין השאר באמצעות מבנה ומנגנון שלא אילצו אותה להתחשב במכלול האינטרסים של מעמד העובדים היהודי, ובהם הצורך בסולידריות מעמדית רחבה יותר עם כלל מעמד העובדים המקומי.

בסופו של דבר, החידוש העיקרי בספר הוא הניסיון לשים את ההסתדרות בתוך מסגרת תאורטית של ניתוח ארגוני עובדים, לפי חלוקה בין שני סוגי ארגונים: כאלה שגישתם או תכונותיהם מעודדים סטנדרטיזציה ושוויון בין שכירם, וכאלה שמעודדים ריבוד ואי־שוויון

ותרומתם לשוויון הכולל מוגבלת ולעיתים אף שלילית. מבחינת מדיניותה של ההסתדרות ותוצאות המדיניות הזאת, הארגון עונה לכאורה על רוב הפרמטרים של איגוד מרביד, וכאן מלאכתו של הכותב קלה יחסית. אך חסרה בספר הבחנה בסיסית שבלעדיה התמונה אינה מלאה: האם ההסתדרות של תקופת המנדט היא ארגון עובדים או שהיא משהו אחר שאינו שייך למשפחה הזאת, למרות היומרה? מתוך כך ייקבע עד כמה נכון בכלל להחיל על ההסתדרות מסגרות תאורטיות שנועדו לארגוני עובדים אותנטיים יותר.